

УДК 342.1(439.5)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.6>

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ДІЯЛЬНІСТЬ А. ДОБРЯНСЬКОГО НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІД ЧАС ФУНКЦІОНУВАННЯ РУСЬКОГО АВТОНОМНОГО ОКРУГУ В 1848 – 1851 РОКАХ

Грін О.О.,

*старший викладач кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права**ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ORCID: 0009-0004-2249-7895

Грін О.О. Політико-правова діяльність А. Добрянського напередодні та під час функціонування Руського автономного округу в 1848 -1851 роках

Вказується, у процесі пошуку оптимальної моделі діяльності держави у міжетнічній сфері важливого значення набуває проблема інституціоналізації у законодавстві певної національної ідентичності для урахування інтересів національних меншин та їх територіальних громад. У статті досліджено політико-правову діяльність А. Добрянського напередодні та під час функціонування Руського автономного округу в 1848–1851 роках. Проаналізовано шляхи пошуку національної ідентичності в цей період чехами, словаками, закарпатськими та галицькими русинами. Стверджується, що заклики прогресивних словацьких діячів до співпраці в національній сфері не знайшли відгуку на теренах краю до осені 1848 р., що свідчило про невтішний стан русинського суспільства. Охарактеризовано дискусію навколо соборно-національної частини декларації «Заклик до українського народу» та її історико-правове значення для галицьких, наддніпрянських та закарпатських русинів. Проаналізовано особливості ставлення до національного питання у середовищі греко-католицького духовенства Мукачівської та Пряшівської єпархій на початковому етапі революції у 1848 р. та його реакцію на звинувачення русинів у панславізмі. Аргументовано доводиться, що національні вимоги русинів не могли бути розроблені до Слов'янського з'їзду А. Добрянським разом зі словацькими представниками. Стверджується, що за своєю політико-правовою природою «Спільні прохання словаків та русинів Угорщини» містили елементи обмеженої адміністративно-територіальної та культурно-національної автономії русинських комітетів. Доводиться, що політико-правові та національні погляди А. Добрянського сформувалися під час навчання в Гірсько-лісовій академії в Щавниці, розвинулися під час роботи інженером на шахтах Чехії і Моравії, а також в результаті співпраці з видатними чеськими та словацькими діячами. Охарактеризовано причини відмови Відня від виконання вимог меморандуму «Про об'єднання руських коронних земель в одне політичне і адміністративне ціле». Детально проаналізовано політико-правову природу меморандуму – «Пам'ятник русинів угорських». Розкрито процес створення та функціонування Руського округу (15.11.1849–28.03.1850) та причини його ліквідації. Зроблено власні висновки з проаналізованого матеріалу.

Ключові слова: Добрянський, русини, культурно-національна автономія, територіальна автономія, Угорська Русь, австрославизм, Руський округ, Пам'ятник русинів угорських, Слов'янський з'їзд, комітет, меморандум.

Hrin O.O. Political and legal activities of A. Dobryansky on the eve and during the functioning of the Ruthenian Autonomous District in 1848 -1851.

It is indicated that in the process of searching for an optimal model of state activity in the interethnic sphere, the problem of institutionalizing a certain national identity in legislation to take into account the interests of national minorities and their territorial communities becomes important. The article examines the political and legal activities of A. Dobryansky on the eve and during the functioning of the Ruthenian Autonomous District in 1848-1851. The ways of searching for national identity during this period by Czechs, Slovaks, Transcarpathian and Galician Ruthenians are analyzed. It is argued that the calls of progressive Slovak figures for cooperation in the national sphere did not find a response in the territory of the region until the autumn of 1848, which testified to the disappointing state of Ruthenian society. The discussion around the sobor-national part of the declaration «Appeal to the Ukrainian People» and its historical and legal significance for Galician, Transdniprian and Transcarpathian Ruthenians is characterized. The article analyzes the peculiarities of the attitude to the national question among the Greek Catholic clergy of the Mukachevo and Prešov dioceses at the initial stage

of the revolution in 1848 and their reaction to the accusations of the Ruthenians in Pan-Slavism. It is argued that the national demands of the Ruthenians could not have been developed by A. Dobryansky together with Slovak representatives before the Slavic Congress. It is argued that by its political and legal nature, the "Joint Requests of the Slovaks and Ruthenians of Hungary" contained elements of limited administrative-territorial and cultural-national autonomy of the Ruthenian counties. It is proved that the political, legal and national views of A. Dobryansky were formed during his studies at the Mountain and Forestry Academy in Szczawnica, developed while working as an engineer in the mines of Bohemia and Moravia, and as a result of cooperation with prominent Czech and Slovak figures. The reasons for Vienna's refusal to comply with the requirements of the memorandum "On the unification of the Ruthenian crown lands into one political and administrative whole" are described. The political and legal nature of the memorandum – "Monument to the Hungarian Ruthenians" is analyzed in detail. The process of creation and functioning of the Ruthenian District (15.11.1849–28.03.1850) and the reasons for its liquidation are revealed. The author draws his own conclusions from the analyzed material.

Key words: Dobryansky, Ruthenians, cultural and national autonomy, territorial autonomy, Hungarian Rus, Austro-Slavism, Rus' district, Monument to the Hungarian Ruthenians, Slavic Congress, committee, memorandum.

Постановка проблеми. У процесі пошуку оптимальної моделі діяльності держави у міжетнічній сфері важливого значення набуває проблема інституціоналізації у законодавстві певної національної ідентичності для урахування інтересів національних меншин та їх територіальних громад. Вкрай актуальним у цьому аспекті вбачається політико-правова діяльність А. Добрянського, який висунув біля десяти проектів вирішення національного питання, розвиваючи в них ідеї національно-культурної автономії в «чистому» вигляді або в поєднанні з обмеженою територіальною автономією. На особливу увагу в його діяльності заслуговують ідеї сформульовані в меморандумах 1848-1849 років, які були реалізовані у функціонуванні Руського автономного округу (15.11.1849–28.03.1850).

Стан опрацювання проблеми. Вказану проблематику в зазначений період досліджували такі науковці як: Ф. Арістов, І. Бідерман, Л. Гараксім, Я. Грицак, М. Данілак, С. Добош, М. Дорошенко, І. Коломієць, В. Кульчицький, М. Лелекач, І. Мельнікова, М. Молнар, І. Поп, М. Тиводар, С. Федака, В. Фенич, Е. Цольнер, В. Шандор, К. Шевченко, Р. Шпорлюк та інші.

Визнаючи цінність наукових праць, змушені констатувати, що існує незавершеність наукових розробок вказаної проблематики в історико-правовій науці.

Метою статті є аналіз політико-правової діяльності А. Добрянського на- передодні та під час функціонування Руського автономного округу в 1848–1851 роках.

Виклад основного матеріалу. У 1848 р. програма німецьких націоналістів мала на меті створити об'єднану Німеччину як національну державу, до якої увійдуть всі німецькі королівства та князівства. В цей час «Велика Австрія» домінує у сфері політики на всіх німецьких землях. Проте до неї входить і Угорщина, з чим німецькі націоналісти погодитися не могли. Після включення польських земель до Габсбурзької монархії Відень зосереджує увагу на слов'янському світі. Таким чином Австрія після 1815 р. була менш німецькою, ніж до року 1772. Це позначилося на співвідношенні сил німців і слов'ян – на користь останніх [1, с. 340]. На нашу думку, історики права не звернули увагу на вплив, який приєднання польських територій, таких як Галичина, мав на адміністративно – правову систему Габсбурзької імперії.

В цей період проблеми з пошуком своєї ідентичності і побудови держави були не тільки у німців. На думку І. Коржалки, у 1848 р. чехи мали не менше п'яти концепцій свого народу: австрійську, пангерманську, слов'янську, богемську та чеську. Він зауважує, що йозефінська система намагалася створити «австрійську державну націю»: «Йозефінська система мала на меті створити австрійську державну націю, підтримувати яку має передовсім освічений homo austriacus (австрійська людина) в австрійській адміністрації та шкільництві, армії та церкві, керованих державою» [2, с. 20]. Коржалка розрізняє дві форми австрійськості (Rakusanství): надідентичну та багатонаціональну або ж багатоетнічну. Десь на 1860 р. Відень усе ще намагався створити австрійську імперську національну ідентичність, яка була так само античеською, антиугорською чи антипольською, як і антинімецькою [2, с. 19].

Опосередковано життям русинів в Угорщині цікавилися Я. Колар, П.Й. Шафарик, Л. Штур та кілька представників цього покоління. На думку М. Данілака, лише Б. Носак-Незабудов задовольнив відчутну потребу ближчого, глибшого й особливо безпосереднього пізнання життя русинів в Угорщині з боку словаків. Свої враження та знання разом з порадами щодо піднесення національного духу і життя русинів він опублікував у «Листах з невідомого краю до Л.» тобто до Л. Штура [3, с. 24]. У сьомому листі він піддав різкій критиці духовенство і світських учених: «Шкода, велика

шкода для цієї здібної та доброї нації, що люди з вищого світського класу не тільки соромляться її (мови – О. Г.), але й не хочуть мати жодних претензій на турботу про неї... Тепер кожна нація, під милосердною опорою австрійського уряду, живе своїм життям, яке національне може розвивати, русини також повинні піклуватися про громадський орган духовного життя, так само як словаки, або поки вони здатні зробити це, приєднайтеся до словаків. Слов'янське плем'я, яке наразі не озирається на своїх родичів, не має майбутнього» [4, с. 25]. На жаль, ці заклики прогресивних словацьких діячів до співпраці в національній сфері не знайшли відгуку до осені 1848 р., що свідчило про невтішний стан русинського суспільства. М. Данілак слушно зауважує, що до революції 1848-1849 рр. національне життя русинів практично не розвивалося, не було групи діячів, яких об'єднувала спільна програма та спільні зусилля. Національний рух русинів, через несприятливі економічні та соціальні умови а також відсутність хоча б вузького прошарку світської інтелігенції, відставав від словацького приблизно на 50 років [3, с. 28].

Галицькі русини у 1848 р., так само як інші «недержавні» народи Австрійської імперії, не могли визначити свою ідентичність. Зокрема, В. Подолинський, який перш ніж заявити про себе як про українця, ідентифікував себе з поляками, в коротенькій польськомовній книжечці «Слово перестороги» 1848 р. проаналізував чотири моделі національних орієнтацій, поширених у 1848 р. серед його руських співвітчизників: руська / австрійська, польська, російська й українська [1, с. 345]. Він був греко-католиком, який до 1848 р. належав до польського таємного товариства й у 1848 р. підтримував угорську революцію, але зупинив свій вибір на українській національності й хотів, щоб Україна стала членом слов'янської федерації [5, с. 44–55].

Ще 10.04. 1848 р. в чеських «Народних Новинах» («Narodni Noviny»), з'явився «Заклик до українського народу», підписаний Г. Яхимовичем про створення «Руської Народної Ради у Львові», яка б опікувалася національними справами українців. Заклик містив і соборно-національну декларацію, яка звучала: «Ми, галицькі русини (українці) належимо до великого українського народу, який говорить одною і тою самою мовою, та який нараховує 15 мільйонів душ, а три з половиною мільйона живе в Галичині» [6, с. 123]. Однак Я. Грицак зауважує, що в попередньому варіанті цієї декларації було вказано іншу кількість: «Ми належимо до галицько-руського народу, котрий числить 2 ½ мільйона» [7, с. 101]. Лише після наполегливих вимог Ю. Лаврівського, члена Ради, який не був духовною особою, в декларацію було внесено поправку, що галицькі русини належать до малоросійської (української) 15-мільйонної нації. Показовим з соціальної точки зору є склад Головної Руської Ради, яку наводить О. Турій: з 66 осіб, які підписали декларацію Ради, 19 належали до духовенства, 10 були студентами семінарії, 4 вивчали право, а решта були «львівськими міщанами», урядовцями, правниками, вчителями, а один – землевласником [8]. Пізніше рада складалася з 30 постійних членів. Її очолив єпископ Г. Яхимович, його заступниками стали крилошанин М. Куземський та юрист І. Борискевич [9, с. 154]. На нашу думку, однією з головних цілей цієї невеликої групи русинів у 1848 р. було те, щоб їх визнали окремою нацією. Поділяємо думку словацького науковця М. Данілака про те, що в остаточному варіанті декларації, крім наддніпрянських і галицьких українців, маються на увазі і закарпатські українці [10, с. 169]. З середини XIX ст. на Закарпаття поширюється етнічний характер назви Україна. Уже в 1851 р. французький професор Роберт писав, що українська нація «починається від Кубані і кінчається в Карпатах... Вона простягається через Буковину аж до Північної Угорщини на комітати Мармораш, Унг і Берег...» [11, с. 11]. Д. Дорошенко уточнює етнографічні межі проживання українців Австрійській імперії, стверджуючи, що вони заселяють «і західний схил Карпат на Угорщині, т. зв. Угорську Русь (комітати Мараморський, Березький, Ужгородський, Шариський і частини Угоцького, Земплинського й Списького» [12, с. 272].

Ідея скликання Слов'янського з'їзду з'явилась майже одночасно (в квітні 1848 р.) у всіх слов'янських землях Австрійської імперії. Одні слов'яни не могли примиритися з претензіями Франкфуртського парламенту на включення слов'янських земель до складу Німецької імперії, а інші – з елементами націоналізму і шовінізму угорського національно-визвольного руху. На той час Закарпаття входило до складу Угорщини під безетнічною назвою «Верхня Угорщина». Ця назва стосовно земель Закарпаття трималась все XVIII – початок XIX ст. І хоча з кінця XVIII ст. українців Закарпаття в літературі вже називали «угорськими русинами» чи «мадярськими русинами» (А. Дечій – 1797 р.), назва землі «Угорська Русь» фіксується лише з 40-х років XIX ст. (Я. Головацький – 1841 р., М. Надеждин -1842 р.) [9, с. 10]. Разом з іншими територіями Угорщини вона входила до складу Австрійської імперії, надзвичайно різноманітної за національним складом.

На наш погляд, єдиною верствою, яка могла організувати русинський національний рух на теренах краю було греко-католицьке духовенство. Проте воно в обох єпархіях – Мукачівській і Пряшівській – в переважній більшості було мадяризоване. Духовенство не мало підстав лякатись революції, тому що при владі залишалась ліберальна шляхта, з якою його поєднували спільні

інтереси. Керівництво церкви в особі мукачівського єпископа В. Поповича підтримало угорську революцію і закликало духовенство своєї дієцезії співпрацювати з новою владою. Пряшівський владика Й. Гаганець хоч і не симпатизував революціонерам, але відкрито не висловлювався, чекав на розвиток ситуації. Лише деякі особи з лав місцевої інтелігенції та духовенства почали усвідомлювати необхідність національної діяльності. Ці особи перебували в тісному контакті зі словацьким середовищем, підтримували співпрацю лише на регіональному рівні. На нашу думку, до цієї групи входив невеличкий гурток, який зосереджувався навколо А. Добрянського в Пряшеві, а також канонік О. Духнович, який згодом у своїх спогадах писав, що «душі мадярів обхопила була тоді не демократія, але демонократія» [13, с. 10]. Характерно, що місцева аристократія, боячись утрати свого політичного впливу, почала поширювати чутки по-давнішому звинувачуючи місцевих русинів у панславізмі, що, мовляв, небезпечний для держави [14, с.121-122]. На звинувачення у панславізмі зреагував 27.06.1848 р. пряшівський канонік В. Добрянський статтею у «Budapesti Hirady», де підкреслив, що русини в минулому завжди воювали за свободу разом з мадярами і ніколи не були зрадниками [15, с.111]. Наприкінці В. Добрянський підкреслив: «Нам миліша угорська свобода, ніж російське самодержавство, і теплий клімат Угорщини, ніж сибірський холод» [16]. С. Федака вважає, що саме з цих міркувань руські діячі не брали участь в Слов'янському з'їзді, що проходив у Празі з 2 по 12 червня 1848 р [15, с. 111].

Ми не поділяємо поширену в науковій літературі думку про те, що вимоги русинів вже були розроблені до з'їзду А. Добрянським разом з представниками словацького національного життя з наступних причин. По-перше, на весну 1848 р. адміністративно-територіальний устрій Австрійської імперії не давав можливість територіально об'єднати Чехословаччину та «Руське воєводство». Загальновідомо, що ні в «Проханнях словацької нації», які були прийняті в Ліптовському Мікулаші 10.05.1848 р., ні на Слов'янському з'їзді, де розгорнулася дуже гостра полеміка щодо можливості відокремлення словаків від Угорщини та їх об'єднання з чехами, не була прийнята вимога про створення «Чехословаччини» [3, с. 27]. Щодо «Руського воєводства, то ця вимога з'являється в русинській програмі лише на початку 1849 року. На Слов'янському з'їзді про це не згадують навіть представники галицьких русинів. По-друге, підготовчий комітет для скликання Слов'янського з'їзду було утворено лише по обіді 30.04.1848 р., так що А. Добрянський навіть не міг нічого подати до «організації з'їзду», як стверджує Штехлер, бо в квітні його там не було [3, с. 27]. Участь представників русинів з Угорщини у підготовці спільних вимог зі словаками також припускають І. Мельнікова [17, с. 241], С. Добош [18, с. 36], І. Коломієць [19, с. 143], К. Шевченко [20, с. 71]. Водночас С. Добош (очевидно опираючись на Ф. Арістова [21, с. 1134] – О. Г.) стверджує, що А. Добрянський не зміг прийняти участь у роботі Слов'янського з'їзду, так як йому довелося переховуватися від угорських властей «то у свого батька в Завадці, то у Яницького в Мальцові», але «вимоги угорорусів, розроблені Добрянським було включено до петиції словацької делегації, яку на з'їзді зачитав Гурбан» [18, с. 36].

У вступі до «Спільних прохань словаків та русинів Угорщини», які Й. Гурбан подав Слов'янському з'їзду йшлося: «Слов'янське зібрання в Празі вимагає, щоб словацький та русинський народ в Угорщині, анітрохи не пригнічувався; зокрема, це зібрання висловлює своє співчуття своїм словацьким та русинським одноплемінникам, пригнобленим угорцями; зокрема воно вимагає, щоб словаки та русини Угорщини брали участь у всьому цьому та стали тим, що вони виставляють як прохання свого племені» [3, с. 27]. Далі йшли вимоги, зведені до семи пунктів [22, с. 494]. Виходячи з буквального тлумачення тексту меморандуму зазначимо, що в ньому містилися вимоги обмеженої адміністративно-територіальної та культурно-національної автономії русинських комітетів. Продовжуючи думку про неможливість розробки русинами вимог до проведення Слов'янського з'їзду в Празі (2 – 12 червня 1848 р.), слід зазначити наступне. У тексті не ставиться під сумнів цілісність Угорщини, що вимагало б створення «Чехословаччини» та «Руського воєводства». У проханнях не згадуються вимоги греко-католицького духовенства – єдиного стану, на який міг спиратися А. Добрянський в активізації національного життя русинів. Запити базуються на співпраці зі словацькими діячами, позаяк група А. Добрянського була орієнтована на співпрацю з галицькими русинами приблизно з кінця 1848 року. За декілька місяців було б неможливо різко змінити позицію без належного обґрунтування. Окрім того, на засіданні великого комітету з'їзду вранці 7.06.1848 р. Й. Гурбан представив ці запити лише від імені словаків. На думку М. Данілака, на цьому засіданні запити різко критикували югославів і викликали досить бурхливу реакцію. Однак, ім'я русинів жодного разу не згадувалося, що було б неможливо, якби вони були подані від їх імені [3, с. 28]. І нарешті, пропозиція галицького юриста І. Борискевича наприкінці цієї сесії, «щоб словаки також подбали про угорських русинів» не мала б жодного сенсу. Й. Гурбан прийняв цю пропозицію і на засіданні чехословацької секції вже подав запити від словаків та «угорських русинів». Підсумовуючи зазначимо, що хоча жоден з представників русинів в Угорщині не брав

участі у підготовці спільних запитів словаків та русинів Угорщини, фактом залишається те, що саме завдяки провідним представникам словацького національного руху Л. Штуру та Й. Гурбану національне питання русинів в Угорщині вперше вийшло на міжнародний рівень.

Керівником національного руху в Угорській Русі в 1848-1849 рр. виступає А.І. Добрянський (1817–1901), який на той час був відомий серед чехів, словаків та русинів Галичини, як прихильник ідей слов'янської взаємності. Отримавши філософську та юридичну освіту в Кошицях та Ягрі, А. Добрянський, після короткої юридичної практики, приїздить в Щавницю, де на протязі чотирьох років вивчає гірську справу та лісівництво в Гірсько-лісовій академії. Студентами цього закладу була молодь з різних слов'янських земель Австро-Угорщини: серби, хорвати, словаки, чехи, русини Закарпаття та Галичини. У колі цієї молоді жваво обговорювалися політичні питання, положення на батьківщині, декламувались вірші співця слов'янської взаємності Я. Коллара. Деякі зі студентів були пов'язані з таємними революційними організаціями. Саме в цей період сформувалися політико-правові та національні погляди А. Добрянського. Дещо пізніше, працюючи інженером на кам'яновугільних шахтах в Чехії і Моравії, подорожуючи Словаччиною, він познайомився з Ганкою, Палацьким, Рігером, Шафариком, Гавлічком, Штуром та іншими слов'янськими політичними діячами [17, с. 271]. Чеські національні діячі, такі як К. Гавлічек, Палацький, Рігер, виступали проти концепції духовної відокремленості слов'янства і протиставлення його іншим європейським народам. Л. Штур уже відстоював життєздатність кожного слов'янського народу та їх рівноправне співробітництво і висунув положення про розвиток слов'янства через національне піднесення окремих слов'янських народів на діалектичній основі єдності в багатогранності [23, с. 46].

Враховуючи зв'язки А. Добрянського, ще до революції 1848 р. угорський уряд почав підозрювати його в іредентизмі. Весною 1848 р. словаки у Віндшахті (біля Щавниці) обрали його своїм депутатом до угорського сейму, але уряд визнав це обрання недійсним і Добрянський вимушений був виїхати зі Словаччини [21, с. 1134]. Його ім'я згадується на першому зверненні тимчасового празького комітету в кінці квітня 1848 року. У цьому зверненні, під яким поставили свої підписи Ганка, Шафарик, Палацький, Миклошич, князь Любомирський та інші, йшлося про єднання слов'ян та про взаємну допомогу [24, с. 38].

Словацька Народна Рада звернулась до русинів з закликом до спільного виступу [22, с. 495], який не знайшов у них широкого відгуку. Окрім того, пряшівський єпископ Й. Гаганець в цих питаннях був толерантніший, ніж проугорськи налаштований єпископ В. Попович. Ідею підтримала тільки група А. Добрянського у Пряшеві: каноніки О. Даницький, В. Добрянський, О. Духнович, пряшівський священик Й. Шолтес і парох із села Мальцове А. Яницький [16, с. 112-113]. З огляду на вищенаведене центром національних змагань русинів стає Пряшів. А. Добрянський чітко розумів відсутність єдності в середовищі русинів, адже в Ужгороді було невідомо про те, що відбувається в Пряшеві, а мараморошські русини завжди були більше пов'язані через Гуцульщину з українським рухом в Галичині і Буковині. Закарпатські діячі бачили як угорці знущуються над русинами, вбивають людей, грабують їх майно, підпалюють села прихильників Австрії, нищать галицькі прикордонні села, і тоді за прикладом хорватів у них виникла думка приєднатися до Галичини [14, с. 12]. Залишався єдиний вихід – встановити зв'язки з представницьким органом галицьких русинів – Головною Руською Радою (ГРР) у Львові. Остання у своїх відозвах з кінця 1848 р. закликала угорських братів до боротьби проти угорців. Саме тоді в друкованому органі ГРР газеті «Зоря Галицька» з'явилась стаття «Про громадянську війну в Галичині» в якій автор робив далекосяжні висновки: «Ми при тому можемо тільки виграти, тому що в такому випадку могли б об'єднатись Галицька та Угорська Русь. Збільшилось би число русинів на півмільйона, і карпатські гори із своїм багатством з обох боків стали б незаперечним власництвом українського народу» [10, с. 170].

В Пряшеві А. Добрянський розробив програму об'єднання Угорської Русі, східної Галичини і Буковини в одну провінцію у повній відповідності з теорією австрославизму. В 1848-1849 рр. він поділяв думку К. Гавлічека про те, що тільки сильна імперія Габсбургів може гарантувати безпеку слов'янських народів Центральної Європи від зазіхань, з одного боку об'єднаної Німеччини, а з іншого – царської Росії. Вирішення національного питання в рамках Австрійської імперії вбачалося ними шляхом її перебудови об'єднаними зусиллями слов'янської опозиції в конституційному і федеративному напрямках. Цьому сприяло проголошення 25.04.1848 р. Конституційної грамоти Австрійського цесарства (Конституції Піллерсдорфа) в якій Австрія проголошувалась конституційною монархією. В державі створювався двопалатний парламент – рейхстаг, нижня палата якого повністю обиралася населенням, а верхня призначалася імператором. Зокрема пар.4 цієї тимчасової конституції гарантував усім народам «конституційну непорушність їхньої народності та мови» [22, с. 492-493]. А. Добрянський був упевнений в тому, що віденська еліта підтримає його програму. Проінформувавши про це ГРР у Львові, він 29.01.1849 р. на чолі делегації русинів прибув до Відня.

На аудієнції А. Добрянський передав Францу-Йосипу, який щойно став імператором, меморандум «Про об'єднання руських коронних земель в одне політичне і адміністративне ціле». Династія була у важкому стані, потребувала будь-яку підтримку, тому проект Добрянського на словах отримав підтримку. Підбадьорений цим Добрянський написав ще один меморандум, зібрав підписи прибічників і виїхав до Львова для переговорів із ГГР [16, с. 113]. У Львові А. Добрянський познайомився з Куземським, Малиновським, Лотоцьким, Величковським, братами Хоминськими, Гуркевичем, Петрушевичем, Зублицьким та іншими діячами Галицької Русі [21, с. 1135]. Він приймав участь в засіданнях Головної Руської Ради а також в складі делегації, надісланої нею для вручення губернаторові Галичини графу А. Голуховському меморандуму для імператора про створення об'єднаної руської провінції в монархії. Після переговорів у Львові А. Добрянський у квітні 1849 р. повернувся до Відня, щоб довідатися про долю поданої ним петиції. Проте віденська влада вже втратила інтерес до цього проекту, бо досягла певних успіхів у боротьбі з угорцями і отримала обіцянку інтервенції з боку Миколи I. Окрім цього, ще 4.03.1849 р. Франц Йосиф «подарував» імперії нову октройовану конституцію. Вона складалася з двох частин: імператорського патенту про конституцію для Австрії і патенту про політичні права, гарантовані конституційним устроєм держави [25, с. 272]. Ця конституція створювала централізовану державу в якій вся повнота влади зосереджувалась в руках імператора і його уряду. Стаття 77 конституції містила норму, що всі 14 коронних земель одержать свої крайові конституції та представницькі установи. Фактично ж і ця конституція залишилася хіба на папері: рейхстаг з її приводу так ніколи й не скликали. І лише рейхстаг, наділений дорадчою функцією, який засідав за зачиненими дверима, одержав право на існування [26, с. 387].

У Відні А. Добрянський був двічі прийнятий заступником міністра внутрішніх справ. Прохачу було сказано, що уряд не може допустити, щоб Угорська Русь була визволена з-під угорського гніту власними силами, тому що це неминуче вело б до непорядків, а на шляху до бажаного об'єднання австрійської Русі стоять серйозні державні інтереси [18, с. 38]. До того ж утворення самостійного політико-адміністративного цілого з галицьких і закарпатських українців означало б де факто визнання принципу національної автономії і могло б стати небажаним прикладом і для інших слов'янських народів імперії. Це також суперечило «октройованій» конституції, в якій було реалізовано принцип історичних коронних земель. На шляху до об'єднання стояли і інші перешкоди. Воно передбачало, з одного боку, порушення цілісності Угорщини, а з другого боку, поділ Галичини, якому протидіяли угорці та поляки. Рішуче проти такої «провінції» виступив і губернатор Галичини А. Голуховський. Сили закарпатських і галицьких українців, на думку М. Данілака, були занадто слабкі, щоб будь-яким шляхом перебороти такі три великі перешкоди – опір Відня, угорців і поляків [10, с. 173-174]. Водночас, А. Добрянського, за рекомендацією генерал-прокурора словака Я. Главача, міністром Бахом було передано в розпорядження військового комісара при російській армії І. Печі. Тут А. Добрянський з 19.04.1849 р. перебуває на посаді помічника цивільного комісара при російських військах графа Ф. Зічі, які допомагали придушувати угорську революцію на території Австрійської імперії. Згодом, 13.06. 1849 р. його призначено цивільним комісаром при третьому корпусі генерала Т. Рідігера [19, с. 40].

А. Добрянський після закінчення місії при штабі російських військ і короткочасного перебування на посаді комісара Сегединського округу, наприкінці жовтня 1849 р. повернувся у Пряшів. Розуміючи, що австрійська влада не змінюватиме кордони коронних земель, він усвідомив, що «руське питання» повинно вирішуватися тільки в рамках території Угорського королівства. Завданням пряшівської групи було розробити чітку програму щодо визнання національних прав і чим швидше заявити про себе. В цей час з Відня надійшли позитивні сигнали. Австрійська влада доручила міністру Баху утворити з надійних осіб русинську депутацію і спрямувати її до Відня для «вірнопідданого представлення про потреби угорських руських». Рішення з цього приводу було прийнято у вересні 1849 року. На нараді «про долю нації» у Відні, як писав пряшівський єпископ Й. Гаганець, «нам була дана таємна вказівка не мешкати з відправкою депутації для того, щоб не було вирішено про нас без нас» [27, с. 120].

10.10.1849 р. руська делегація в складі А. Добрянського, пароха Пряшева Й. Шолтиса, секретаря пряшівського єпископа В. Добрянського, пароха Мальцова О. Яницького приїхала до Відня, де до них приєдналися лікарі М. Вісаник та В. Алексович. Перші четверо мали від пряшівської консисторії офіційні листи з підписом єпископа Й. Гаганця. У Відні закарпатські русини зустрілися з галицькими діячами: секретарем Руської Ради М. Куземським, міністерським радником Г. Шашкевичем, віденським парохом С. Литвиновичем, проф. Львівського університету Я. Головацьким та «міністерським офіціалом» Ю. Вислобоцьким [13, с. 16]. На нараду було запрошено повіреного словаків при міністерстві внутрішніх справ І. Главача. Делегація встановила контакти з іншими словацькими діячами – Гурбаном, Колларом, Годжою, Кузьмані [18, с. 43]. Руська делегація розу-

міла, що свою програму необхідно скласти так, щоб вона була прийнятна для Відня. Тому їм було необхідно відступити від попередніх планів з'єднання Угорської Русі з Галичиною. Проте це не означало, що група А. Добрянського відмовилась від таких планів назавжди.

А. Добрянський знайшов порозуміння, узгоджуючи зміст документу з львівськими діячами. Меморандум – «Памятник русинів угорських» – містив наступні вимоги: 1) поширення дії «октройованої» конституції від 4.03.1849 р. на русинів Угорщини і визнання «руської національності» в Угорському королівстві (пар. 5 давав можливість «всім народам і племенам право без перешкод розвивати свою національність і назву», а пар. 71 конституції мав для русинів особливе значення, бо на його основі «втрачають силу закона такі зарядження, що не є в згоді з конституцією» (ним скасовувались попередні закони і розпорядження угорського уряду – О. Г.); 2) створення спеціальних руських адміністративних округів скрізь там, де компактно проживає 15.000 русинів, незважаючи на те, що там живуть малі меншості представників інших народів, та без огляду на кордони старих жуп; 3) запровадження руської мови в школах і адміністрації на цій території, руська мова повинна стати мовою викладання; 4) заснування гімназій в русинських округах, в Ужгороді – академії за рахунок держави, також можливість для молоді краю навчатися у Львівському університеті; 5) видання урядових газет спільних і для галицьких русинів, які б у разі потреби одержували державні субсидії; 6) скасування всіх обмежень щодо преси друкованою кирилицею; 7) видання законів і розпоряджень в перекладі на руську мову; 8) зрівняння русинських чиновників, духовенства, вчителів і дяків у чинах і платні з іншим населенням країни; 9) надання русинам можливості служити в армії на офіцерських посадах і в центральних адміністративних органах у Відні; 10) створення посад русинських польових капеланів у полках, солдати яких сповідують «східний обряд»; 11) пропорційне представництво русинів в адміністрації тих округів, в яких вони становлять меншість, а також права інших меншин в русинських округах [28]. Буквальне тлумачення тексту дозволяє стверджувати, що він містить досить помірковані елементи культурно-національної автономії, хоча в другому пункті містяться вимоги територіальної автономії в місцях компактного проживання русинів. На відміну від вимог русинів до Слов'янського з'їзду у 1848 р., у них широко відбиті інтереси греко-католицького духовенства, адже вимоги щодо чиновницьких та військових посад були висунуті з огляду на їх потреби. Багато в чому Меморандум нагадує вимоги галицьких русинів від 19.04.1849 року.

Делегація консультувалась з комісаром у справах Угорщини К. Герінгером, прем'єр – міністром князем Шварценбергом, міністрами Бахом, Шмерлінгом і Клаусом. 19.10.1849 р. делегація була прийнята імператором Францом Йосифом I і передала йому «Меморандум». Імператор похвалив «руський народ» за вірність і обіцяв врахувати справедливі бажання [15, С. 118-119]. Аудієнція у Франца Йосифа вселила у делегації надію, що край отримає бажану національно-культурну автономію. Ці надії посилились, коли австрійський уряд, який знаходився в доволі важкому становищі, деякими реформами ніби підтверджував своє бажання надати «високе покровительство Угорській Русі». Наприкінці жовтня 1849 р. було реорганізовано адміністративний устрій Угорщини. Від неї було відділено Хорватію-Словенію і Трансильванію а решту королівства було поділено на п'ять військових округів, кожен з яких поділявся на цивільні округи. Територія краю та більша частина Словаччини була виділена в особливий військовий округ з центром в Кошицях. Він складався з трьох цивільних округів, одним з яких був Ужгородський у складі комітатів Унг, Берег, Угоча і Мараморш. А. Добрянський вважав Ужгородський округ основою майбутнього Руського округу, в якому слід запровадити культурно-національну автономію.

Головним адміністратором Ужгородського округу, неофіційно названого «Руським округом» був призначений барон Ігнац фон Віллець, а його першим радником і начальником канцелярії А. Добрянський [15, С. 119]. Секретарем наджупана став О. Негребецький. Начальниками округів були призначені: в Ужгородську жупу – І. Ляхович, Й. Лелович, І. Вайда, Л. Черський; в Березькій жупі – Ю. Невицький, І. Пастелі, Р. Добрянський, В. Ільницький, І. Горзо, І. Попович. Руські чиновники були призначені і на інші посади [29, с. 160]. А. Добрянський прибув до Ужгорода 15.11.1849 р. і одразу приступив до роботи. Наказав замінити в місті написи на русько-мадярсько-німецькі і спробував ввести «руську мову» як офіційну в адміністративному управлінні і як мову навчання в школах. 25.11 в будинку комітатського управління влаштував урочисті збори місцевої інтелігенції і представників конфесій. У власному перекладі на «руську мову» зачитав текст конституції 4 березня. «Це був перший випадок, – писав кореспондент «Зорі Галицької», – коли наша руська мова в тутешньому комітатському домі набула дипломатичної серйозності і першості» [15, с. 119]. Добрянський почав заміну чиновників на руських, бо поставив основну вимогу для службової кар'єри знання «руської мови». Руське походження перестало бути перешкодою для зайняття адміністративної посади. Такий стан справ імпонував і духовенству, бо саме сини греко-католицьких священників, що не пішли духовним шляхом, але отримали світську освіту, були претендентами на зайняття посад в Руському окрузі.

Головним інспектором шкіл Руського округу в грудні 1849 р. став В. Добрянський. Він почав вводити викладання в школах «руською мовою». Це викликало гострий протест з боку мадярської шляхти і міщан. Мукачівська і Пряшівська єпархії почали вживати «руську мову» як офіційну в своєму листуванні. Водночас найменший інтерес до преси на цій мові виявляли світська і духовна руська інтелігенція в комітатах Берег, Угоча і Мараморош, тобто на основній території «Руського округу». Як не дивно, – зазначає С. Федака, – але більший інтерес до неї проявляли греко-католицькі священники і «руська» інтелігенція в східнославацьких комітатах [15, с. 120-121]. Введення «руської мови» в адміністративний апарат Руського округу викликало опір самого руського чиновництва. Керівництву комітатів руські чиновники повертали документи, бо не могли зрозуміти написане. Справа в тому, «руську» мову було запроваджено без кодифікації, без розробки спеціальної термінології.

Відень з підозрою відносився до такої національної активності руських діячів. Досвідчені столичні бюрократи побачили в русько-мадярському протистоянні за посади появу «руського націоналізму», якого раніше не було. Абсолютистський режим у Відні вирішив ліквідувати це явище в зародку, незважаючи на прогабсбурзький характер цього руху. Руських чиновників знімали з посад і відправляли в різні закутки імперії. На початку 1850 р. духовенство східної Словаччини вимагало приєднання цієї території до Руського округу. У меморандумі на ім'я генерала Гайнау вони просили, щоб всі русини Земплина, Спіша і Шариша були включені також під управління адміністрації І. фон Віллеца і А. Добрянського, бо вони сприяють розвитку їх національності. Цим греко-католицьким священникам влада суворо заборонила «агітацію за рівноправність в державному управлінні». Вже 28.03.1850 р. рішенням міністра А. Баха про ліквідацію цивільних округів в Угорському королівстві було ліквідовано Руський округ а його адміністрацію було розпущено. А. Добрянського перевели на формальне підвищення до Кошиць, а невдовзі – до намісницької ради в Будапешті. Нечисленна руська національна інтелігенція кваліфікувала цей крок австрійських властей як «катастрофу в Ужгороді» [15, с. 122].

Конституційні напрацювання 1849 р. були скасовані імператорським указом від 31.12.1851 р. під назвою «патент Сільвестра». В одному з наступних указів були скасовані й основні права, даровані «октройованою» конституцією землям. Цей переворот був завершений після смерті князя Шварценберга у квітні 1852 р., коли Франц Йосиф оголосив, що відтепер він буде діяти як прем'єр-міністр. Патент Сільвестра започаткував десятиліття неоабсолютизму або неоцезаризму, коли Франц Йосиф правив як диктатор [30, с. 322].

Висновки. Першим варіантом розвитку національного питання на теренах краю були вимоги створення «Руського воєводства» з елементами обмеженої адміністративно-територіальної та культурно-національної автономії русинських комітатів, висунуті у «Спільних проханнях словаків та русинів Угорщини», які Й. Гурбан подав Слов'янському з'їзду в Празі (2 -12 червня 1848 року).

В основі наступної спроби вирішення національного питання русинів (кінець 1848 – початок 1849 років) лежала ідея можливості його розгляду на основі збігу інтересів слов'янських народів і австрійського уряду шляхом реорганізації монархії у федеративний спосіб (конституція Піллерсдорфа). А. Добрянський пропонує об'єднання «Угорської Русі», східної Галичини і Буковини в одну провінцію у повній відповідності з теорією ліберального австрославізму. Результатом цих зусиль А. Добрянського став меморандум «Про об'єднання руських коронних земель в одне політичне і адміністративне ціле». У зв'язку з небажанням Відня змінювати структуру коронних земель, які повинні були отримати в майбутньому свої крайові конституції та представницькі органи, а також опором угорців і поляків, таке прохання було відхилене.

Новий етап у діяльності А. Добрянського (квітень 1849 року) почався з розуміння того, що «руське питання» повинно вирішуватися тільки в рамках території Угорського королівства («октройована» конституція – 4.03.1849). В цей період ним було створено новий меморандум «Пам'ятник русинів угорських», який містив досить помірковані вимоги культурно-національної автономії. Ці ідеї після реорганізації адміністративно-територіального устрою Угорщини короткочасно було реалізовано в автономному «Руському окрузі» (15.11.1849 – 28.03.1850). Відень, побачивши в русько-мадярському протистоянні за посади появу «руського націоналізму», вирішив його ліквідувати, незважаючи на прогабсбурзький характер цього руху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща. Пер. з англ. Г. Касьянова та ін. Вид. друге. К., 2016. 552 с.
2. Koralka J. Cesi v Habsburske risi a v Evrope 1815-1914. Socialne-historicke souvislosti vytvoreni novodobeho naroda a narodnostni otazky v ceskych zemich. Prague, 1996.

3. Danilak M. Slováci, rusini a slovanský zjazd v Prahe roku 1848. Ідеї слов'янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в XIX–XX ст. Доповіді наукового семінару, присвяченого 150-річчю Слов'янського з'їзду в Празі. Ужгород, 1999. С. 24–30.
4. Molnar M. Slovaky I ukrajnci. Prýcynky do slovensko-ukrajinských literaturných vzajemyn z dodatkom dodatkom dokumentiv, Bratislava 1965. S. 161–219.
5. Стеблій Ф. «Слово перестороги» В. Подолинського. *Український історичний журнал*. 1966. № 12. С. 44–55.
6. Шандор В. Закарпаття: історично – правний нарис від IX ст. до 1920. Нью Йорк, 1992. 292 с.
7. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX–XX століття. К., 2019. 656 с.
8. Українська «Весна народів». Головна Руська Рада 1848-1851: протоколи засідань і книга кореспонденції. Ред. О. Турій. Львів, 2002.
9. Історія Львова. У трьох томах / Редколегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Т. 2. Львів, 2007. 559 с.
10. Данилак М. Галицькі, Буковинські, Закарпатські українці в революції 1848-1849 років. Бра-тіслава – Пряшів, 1972. 216 с.
11. Тиводар М. Етноісторичний та етнокультурний розвиток українців Закарпаття. CARPATICA – КАРПАТИКА. Випуск 6. Етнічні та історичні традиції населення українських Карпат кінця XVIII–XX ст. Ужгород, 1999. 213 с.
12. Дорошенко М. Слов'янський світ у його минулому й сучасному. Томи I–III. Ужгород, 2005. 403 с.
13. Александер Духнович і Галичина. Студія дра Кирила Студинського проф. унів. у Львові. Відбитка із «Наукового Зборника» Товариства «Просвіта» в Ужгороді за рік 1924. Ужгород, 1924. 76 с.
14. Haraksim L. K socialnym a kulturnym dejinam Ukrajincov na Slovensku do roku 1867. Bratislava, 1961.
15. Федака С. Історія України: Серія 3. Модерна історія: Том 10: Імперська доба 1764-1914. Ужгород, 2022. 232 с.
16. Фенич В. Національно-політичні орієнтації духовенства Мукачівської єпархії в період рево-люції 1848-1849 рр. Ужгородській унії – 350 років. Ужгород, 1997. С. 131–137.
17. Мельникова И. М. Закарпатская Украина в революции 1848 года. Ученые записки института славяноведения. Том 1. М.–Л., 1949. С. 241–292.
18. Добош С. Адольф Иванович Добрянский – очерк жизни и деятельности. Братислава 1956. 167 с.
19. Коломиец И.Г. Очерки по истории Закарпатья. Часть вторая. Социально-экономические отношения, национально-политическое и культурное движение в Закарпатье в XIX веке. Томск 1959. 246 с.
20. Шевченко К.В. Русины и межвоенная Чехословакия. К истории этнокультурной инженерии. 2006. 272 с.
21. Аристов Ф.А. И. Добрянский. Карпатский свѣтъ. Ужгород, 1931. Годъ IV. Ч. 1-2.
22. Грін О.О. Розвиток центральних органів державної влади та спроба перетворення Австрії на конституційну монархію дуалістичного типу в умовах революції 1848-1849 років. Аналі-тично-порівняльне правознавство. Електронне видання. 2025. № 5. Ч. 3. С. 490–499. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/10/76-1.pdf>.
23. Поп І. Із Сходу на Захід ? Ідея слов'янської взаємності, національне відродження слов'ян-ських народів і закарпатські будителі. Карпатський край. Квітень- червень 1993. № 4-6 (93-95). С. 45–47.
24. Мазурок О., Пеняк П, Шевера М. Володимир Вернадський про Угорську Русь. Ужгород 2003. 94 с.
25. Кульчицький В.С. Австрійська конституція 1849 року і крайова конституція для Галичи-ни 1850 року. *Вісник Львівського державного університету ім. І. Франка*. Серія юридична. Вип. 1. Львів, 1965.
26. Цольнер Е. Історія Австрії. Львів, 2001. 712 с.
27. Biedermann I.H. Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Bedeutung fur Osterreich, II, Th. I, Innsbruck. 1863.
28. Пам'ятник Русинів Угорських. Зоря Галицка. Львовь, 1849. № 90-91.
29. Лелекач М. Нові причинки, до політичної діяльності Адольфа Добрянського. «Науковий віс-ник т-ва «Просвіта» в Ужгороді». Річник XIII–XIV. Ужгород, 1938.
30. Рейді М. Габсбурги. Злет і занепад володарів світу / пер. з англ. О. Кулаков. К., 2025. 448 с.